

ՊԱՏՄԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԾԱԿՈՒՆԻ

Պ. Լ. ՈՒՆ Փ.

ՎԱՂԷՍ ԿԱՅՍՐ

Բիւզանդիոնի արքունիքը բնաւ յօժար չէր յարգելու Յովնանոս կայսեր կնքած դաշինքին Հայաստանի վերաբերեալ մասը։ Այդ լեռնաշխարհէն Բիւզանդական ազդեցութեան վերացումը քաղաքան աղէտի համազօր բան մը կը համարուէր։

Տերենտիոս զօրավարին յանձնարարութեցաւ Պապը տանելու Հայաստան, առանց սակայն Բիւզանդական լիզէոններ հայ հողը մտնելու, որպէսզի Շապուհ չբողոքէ թէ կայսրը դաշնագրի պայմանները ոտքի տակ կ'առնէ⁽⁴⁾։

Պապը Հայաստան չհասած, Արտագերսի հերոսական պաշարեալները, տասնչորս ամիս զիմադրելէ վերջ, ստիպուեցան անձնատուր ըլլալ։

Շապուհ, կատղած Հայաստանի անցուղարձերէն և իր զօրավար Ալանադանի երկրէն վտարուելէն, ստուարաթիւ բանակ մը շարժման մէջ դրաւ, երկու պարսիկ զօրապետներու հրամանին տակ, և առաջնորդութեամբ Մեհրուժան Արծրունիի և Գղակի, Մարդպետական ցեղէն։

Արտագերսի դրուագը կուտանք Ամմիանոս Մարկելինոսի, Փաւստոսի և Խորենացիի գրածներէն՝ Դէպքերու ամենահաւանական ընթացքը ի մտի ունենալով, քանզի, հարկ չկայ ըսելու թէ Փաւստոս, ինչպէս յաճախ, խառնաշփոթ է, իսկ Խորենացին խիստ համառօտ, հազիւ քանի մը տող։

Թշնամին պաշարեց Արտագերսը, Հայերը, վստահ ամրոցի անառիկ բնոյթին, որ 360 տարի առաջ նոյնիսկ Օգոստոս կայ-

սեր լիզէոններուն զիմադրած էր յաջողութեամբ, խուճապահար չեղան։

Զմեռը մօտենալուն, պարսիկ հրամանատարութիւնը անհամբեր էր ձիւն ու սառնամանիք չեկած՝ Արտագերսի հաշիւը մաքրելու։ Այդ առիթն էր որ Գղակ ներքինին առաջարկեց, որ ինք և իրեն հետ հայ ընկեր մը ջանան ամրոցը մտնել և, ան յոյս յայտնեց թէ, որպէս Արշակունի տան այնքան մօտիկ մէկը, պիտի յաջողէր Փառանձեմ թագուհին համոզել որ անձնատուր ըլլայ։

Ամմիանոս երկու անձի անուն կուտայ որպէս հայ դշխոյին հետ բանակցողներ, Cylages և Arrabanes, որոնք, կ'ըսէ, առաջուրէն գասալիք ըլլալով Շապուհին զացեր էին։ Առաջինը, ներքինի մը, որ նախապէս դաւառի մը կառավարիչը եղած էր, երկրորդը, զօրապետ մը։

Մենք կրնանք վստահօրէն ըսել թէ այս երկուքէն առաջինը Գղակ Մարդպետն է։ Միւսի պարագային, կը դժուարանանք նոյնացնել զայն Արծրունիին, նկատելով Մեհրուժանին այնքա՛ն մոլեռանդ նուիրումը Շապուհին և անոր շահուն համար Հայաստանի մէջ գործադրած քստմեկի արարքները, որոնց ընդզգեցուցիչ մանրամասնութիւնները կուտան Խորենացի և Փաւստոս։ Անհաւանական կը թուի թէ այս Մեհրուժանը, Արտագերս մտնելէ վերջ թագուհին կողմը անցաւ։

Մենք Արրաբան (կամ Արտաւան) պիտի կոչենք երկրորդը, վտխառնակ Արծրունիի, նկատելով որ, ըստ Ամմիանոսի, այս երկուքը, Պապ Հայաստան գալէն վերջ անոր հետ կը գործակցին, բան մը որ Մե-

(4) Ammianus, XXVII, 12, 10.

րուժան չէր կրնար ընել, քանզի Պապի դէմ մղուած պատերազմի մէջ սպանուեցաւ:

Երկուքը մօտեցան ամրոցի պարիսպին, և Փառանձեմ թագուհին հետ տեսակցու-
թիւն մը խնդրեցին, պայմանաւ որ իրենց կեանքին խնայուի:

Թագուհին թոյլատրեց, և զոյգ բանա-
գնացներ բարձրացան վեր և մօտան Արտա-
գերս: Դժակ, որպէս ներքինի, քաջավարժ
կանանց շողոքորթելու և համոզելու ար-
ուեստին, երկար բարակ փառաբանեց թէ
միակ փրկութիւնը անյապաղ անձնատուր
ըլլալու մէջ կը կայանար, որովհետեւ այդ
կերպ կարելի կ'ըլլար ողոքել Շապուհը, և
զսպել անոր սարսափելի անգթութիւնը:

Երկար վիճեցան: Փառանձեմ ողբաց
իր ամուսնոյն վիճակուած ահալի բախտը:
Անոր, Հայաստանի թագաւորի, այս ողբեր-
գական կալանաւորութիւն պատասխանա-
տուութեան բաժին հանեց Դժակին և ըն-
կերթը:

Ապա թագուհին ոչ միւսակ մերժեց անձ-
նատուր ըլլալ, այլ իր երկու խօսակցնե-
րուն հաղորդեց թէ, ո՛չ մէկ վախ ունէին,
քանզի փրկութիւնը մօտ էր: Պապ Հայաս-
տան պիտի հասնէր շուտով, ընկերակցու-
թեամբ հսկայ բիւզանդական բանակի: Ամէն
շաբաթ, բերդի գաղտնի անցքէն պատգա-
մաւորներ կուգային Բիւզանդիոնի զինուո-
րական պատրաստութեան մասին տեղե-
կութիւններ հաղորդելու: Պապ պիտի գար:
Լեզէոնները, Մուշեղի հայ զուժարտակնե-
րու հետ միասին, պիտի վանէին արիւն-
կզակ թշնամին Հայաստանէն: Այդ ատեն
վա՛յ եկեր էր թշնամիի հետ գործակցող
թշուառականներուն:

Փառանձեմ Պապէն ստացած նամակ-
ներն ալ ցոյց տուաւ, որոնցմով Պապ կը
յայտնէր թէ կայսերական բանակով մը շու-
տով ճամբայ պիտի ելլէր, և չըլլայ որ Ար-
տագերսի մէջ եղողները անձնատուր ըլ-
լային:

Թագուհին համոզելու եկողները, ի-
րենք համոզուեցան: Երկուքն ալ, մօտիկ
ապագային ա՛լ աւելի ճոխ վարձատրութեան
մը ակնկալութենէն չլացած, իրենց հաւա-
տարմութիւնը յայտնեցին Փառանձեմին:

Յետոյ, գաղտնաբար ծրագրեցին զի-
շերային յարձակում պարսիկ բանակի վրայ:
Դժակ և Արաբան երդում ըրին, որ գաղտնի
պիտի պահեն ըլլալիքը:

Անոնք պարսիկ բանակը վերադառնա-
լով ըսին թէ պաշարեալները երկու օր ժա-
մանակ կ'ուզեն որոշում մը տալու համար:
Ու այդպէսով պարսիկները անփոյթ սպա-
սեցին:

Դիշերուայ որոշեալ ժամուն, մինչ
պարսիկ բանակը խոր քունի մէջ էր, ամ-
րոցի դռները բացուեցան և սուսերամերկ
հայ զինուորներ անշշուկ խոյացան անհոգ
քնացող թշնամիին վրայ և կոտորեցին որ-
քան կրցան:

Շապուհի կոտորութիւնը չափ չճանչ-
ցաւ: Եւ որ ուշերով ա՛լ աւելի խստիւ պա-
շարեց Արտագերսը: Տասնչորրորդ ամիսը
կը սկսէր: Դուրսէն օգնութիւն չէր հասած,
ոչ ալ գիտէին թէ երբ պիտի հասնէր: Պա-
շարուածներու մէջ հիւանդութիւն ալ ին-
կաւ, թերեւ ժանտախտ, որ օրական հա-
րիւրաւորներ կը մեռնէր:

Ճարահատ, Փառանձեմ թագուհին բա-
ցաւ վիթխարի բերդաքաղաքին դռները:
Ողջ մնացածները թշնամին գերեվարեց, և
ինն օր ինն գիշեր ամրոցի մէջ գտնուած
առարկաները և հարստութիւնը կրեցին վար:

Հերոսական թագուհին տարուեցաւ Տիզ-
բոն, և հոն, Շապուհի հրամանով, քաղաքի
հրապարակին, անպատմելի խնէշ անար-
գանքներու ենթարկուելէ վերջ, սպաննուե-
ցաւ ողբերգական հայուհին⁽⁵⁾:

Փաւստոսի քինախնդրութիւնը. սակայն,
մինչև այսօր արգիլեց որ Փառանձեմ թա-
գուհին հայ ժողովուրդի գնահատանքին
արժանանայ, որպէս քաջարի ազգանուէր
հայուհի մը, որ սարսափի և յուսալքու-
թեան քառասլին օրերուն գիտցաւ մաքա-
ռիլ յանուն հայրենիքի:

Պապ արքայորդին, ճամբայ կ'ելլէր
գալու Հայաստան: Ներսէս կաթողիկոս զի-
մեց այն նախարարներու, որոնք ուղղակի
Պարսկական կուսակցութեան չպատկանե-
լով հանդերձ, Արշակ թագաւորէն սրդո-
ղած, դժգոհ մեկուսի քաշուած էին:

Հայրապետը յաղոքեցաւ համոզել գա-
նոնք, նոյնիսկ երկտասարդ Սպանդարատ
կամսարականին, որուն տոհմը կոտորել
տուաւ Արշակ, որ միանան իրեն, Մուշեղ

(5) Ammianus, XXVII, 12, 5-8, 11, 12: Փաւս-
տոս, Գ. 55: Խորենացի, Գ. 35:

Մամրիկոնեանին, Սմբատ Բագրատունիին և միւսներուն, և համաձայնին ընդունիլ Պապը որպէս թագաւոր:

Պապ տասնեօթ տարեկան եղած ըլլալու էր, և ամուսնացած Ջարմանգուխտ դեռատի իշխանունիին, երբ Հայաստան ոտք կը կոխէր:

Սակայն Շապուհի բանակի ներկայութենէն զգուշանալով, չուզեց իր հօր և մեծ հօր նման անոր ճանկը իյնալ: Ուստի իր հետեւորդներուն հետ քաշուեցաւ Լազիստանի մօտ Սաղտեաց լեռներու անտառները, ուր հինգ ամիս պահուած մնացին:

Բայց փրկութիւնը հեռու չէր: Յովիանոսի անարգ դաշինքին օրերը համբուած էին:

2. ՎԱՂԷՍ ԿԸ ՄԻՋԱՄՏԷ

Երբ Յովիանոս կայսրը յանկարծ մեռաւ, հազիւ ութ ամիս կայսր ըլլալէ վերջ, զարձեալ զինուորականները անոր յաջորդը ընտրելու ձեռնարկեցին, և Վաղենտինոսը կայսր հռչակեցին:

Նոր կայսեր բարեկամները խորհուրդ տուին, որ ան իրեն գահակից մը ընտրէ, որպէսզի մահուան պարագային՝ տաղնապալի անորոշ կացութիւն մը չստեղծուի, ինչպէս եղած էր Յուլիանոս կայսեր մահէն վերջ: Հաւանելով այս խորհուրդին, Վաղենտինոս իրեն կայսերակից ընտրեց իր եղբայրը Վաղէս⁽⁶⁾:

Երկու եղբայրներ Բանոնիայէն (Հունգարիա) էին: Վաղէս 36 տարեկան էր երբ կայսրութեան արեւելեան մասը կը տրուէր իրեն 364ի Մարտին: Առաջին անգամն է որ հսկայական աշխարհաստան կայսրութիւնը երկուքի կը բաժնուէր, բան մը որ քառասուն տարի վերջ մշտապէս պիտի ըլլար:

Վաղէս Արիոսեան էր: Կայսրներու ամենէն մոլի և վերջին Արիոսեանը, որուն տակաւին կ'անդրադառնանք:

Իր պաշտօնավարութեան առաջին մէկ երկու տարիներուն Հայաստանի խնդիրներուն միջամտելէ զգուշացաւ: Յովիանոսի դաշնագիրը մէկ կողմէ, միւս կողմէ Պրոկոպիոս զօրավարի ապստամբութիւնը, որ ինքզինքը կայսր հռչակած էր, իբր թէ Յու-

լիանոս կայսեր կողմէ նշանակուած ըլլալու հանգամանքով: Եւ վերջապէս, Դանուբէն անդին Գոթերու հետ ունեցած դժուարութիւնները, որ 367ին պատերազմի յանգեցան: Վաղէս յաղթական դուրս եկաւ այս պատերազմէն 369ի գարնան:

Այժմ ան կրնար իր ուշադրութիւնը արեւելք դարձնել: Բացորոշ էր որ Հայաստանէն Բիւզանդական ազդեցութեան վերացումը կը վտանգէր ամբողջ Եփրատեան սահմանագծի, և թերեւս Փոքր Ասիոյ ապահովութիւնը:

Կոմս Արինթէոս, ֆիզիքական արտակարգ վայելչութեամբ օժտուած փորձառու զօրապետ մը, Հայաստանի սահմանները զրկուեցաւ մեծ բանակով մը, դիտելու պարսիկ թագաւորի շարժումները, և ի պահանջել հարկին, օգնելու հայերուն:

Վաղէս ինքը՝ թէ և ռազմական կարողութենէ զուրկ մէկն էր, բայց բախտաւոր էր որ իրեն կը ծառայէին հմուտ և քաջավարժ հրամանատարներ, ինչպէս Արինթիոս, Տրայանոս, Տերենտիոս և Վատուս: Այս վերջինը՝ առաջ Գերման կարգ մը ցեղերու թագաւոր եղած էր, և Յուլիանոս կայսեր կողմէ գերի բռնուելէ վերջ, Հռոմէական բանակի մէջ զօրապետ եղած էր: Հակառակ այս զօրավարներուն ամենուն ալ Ուղղափառեան ըլլալուն, Վաղէս կը պահէր զանոնք, գիտակցելով անոնց ռազմական հմտութեան: Եւ շատ չանցած, վերոյիշեալ զինուորականները Հայաստան կամ անոր սահմաններուն մօտ պիտի ըլլային իրենց լեգէոններով:

Շապուհի դիսպան զրկեց Վաղէսին բողոքելու որ կայսեր առած քայլը՝ Հայաստանը պաշտպանելու, բռնաբարութիւն էր Յուլիանոսի հետ կնքուած դաշինքին⁽⁷⁾:

Միաժամանակ, Մուշեղ Մամրիկոնեան իր չուրջը հաւաքած համախոհ նախարարները, փախածներն ու մնացածները, օգնութիւն ուզեցին Բիւզանդացիներէն, որ լեգէոնները միանան հայ զինուորներուն և պատերազմին Շապուհի դէմ⁽⁸⁾:

Շապուհի բողոքը մերժուեցաւ կայսեր կողմէ: Հաւանաբար Շապուհ ինքն է, որ Վասակի դէմ առած քայլով, անուղղակի

(6) Zosimus, 214:

(7) Ammianus, XXVII, 12, 15:

(8) Փաւստոս, Ե. 1:

պատճառ մը հայթաթած կրնար ըլլալ Բիւզանդիոնի զինանագէտներուն թէ Պարսիկը՝ կայսրէն առաջ դաշնագրի պայմանները յարգած չէր:

Շապուհ, իր յաջողութիւններէն զինովցած, ո՛չ միւսակ Հայաստանէն ալ կողմակսէն ալ Բիւզանդական հեղինակութիւնը ջնջելու մտքով, Վրաստան մտաւ և Սուրմակ թագաւորը փախուստի մատնեց: Սուրմակ Բիւզանդիոնէն նշանակուած էր և կը վայելէր կայսեր պաշտպանութիւնը:

Շապուհ Սուրմակի տեղ թագաւոր կարգեց անոր եղբորորդին Ասրակուրէսը, որ Պարսիկի մարդն էր, և որուն զաւակը Շապուհի մօտ պատանդ էր⁽⁹⁾:

Շապուհի առած այս քայլը յարմարագոյն պատրուակ մըն էր Բիւզանդիոնի համար: Յովիանոսի ստորագրած դաշնագրի մէջ Վրաստանի անունը չէր յիշուած: Վրաց օրինաւոր թագաւորին, Բիւզանդիոնի պաշտպանեալին դէմ Շապուհին ըրածը անարգարանալի էր: Այդ ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ խզել երկու պետութեանց միջև գոյութիւն ունեցող այն խաղաղութիւնը, որ, դաշնագրի համեմատ, երեսուն տարի շարունակելու էր:

3. ԲԻԻԶԱՆԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Ներսէս կաթողիկոսի և Մուշեղ Մամիկոնեանի զիմուսին դրական պատասխան տրուեցաւ: Բիւզանդական լեգէտներ մտան Հայաստան, օգնելու Մուշեղին որ պարսիկները վտարէ հայ աշխարհէն:

Ոչ ալ Վրաստանի խնդիրը անտես պիտի առնուէր:

Տերենտիոս զօրավար տասներկու լեգէտներու զուխն անցած, Սուրմակը ետ բերաւ Վրաստան: Ասրակուրէս կամ յանկարծակիի եկաւ, կամ Շապուհէն անմիջապէս զինուորական օգնութիւն ստանալէ յուսահատած, պաղատեց Սուրմակին որ երկուքը մէկ, երկու եղբորորդիներ, միասին իշխեն: Քանզի, կը պատճառաբանէր ան, եթէ ինք իշխանութիւնը ձգէ, կամ Բիւզանդացիներուն կողմը անցնի, իր զաւակը Ուլթրա, որ պատանդ կը գտնուէր Շապուհի

մօտ, պիտի սպանուէր անողորմ բռնակալէն:

Բիւզանդիոնի հաւանութեամբ, երկուքը համաձայնեցան բաժնել Վրաստանի թագաւորութիւնը իրենց միջև, Կուր գետը սահմանագիծ համարելով: Սուրմակ պիտի իշխէր երկրի արեւմտեան մասին, Հայաստանի և Լազիստանի սահմաններուն կից հողամասը: Ասրակուրէս, արեւելեան կողմը, Պարսկաստանի եւ Աղուանից երկրի սահմանակից⁽¹⁰⁾:

Հայաստանի մէջ Հայ-Բիւզանդական զօրագունները ճակատեցան պարսիկ բանակի դէմ Զիրաւ կոչուած դաշտին մէջ, որ կը տարածուէր Նպատ լիւան ստորոտին:

Պապ թագաւոր Ներսէս կաթողիկոսի հետ պատերազմը զիտեց լիւան գագաթէն: Հոն Հայրապետը, բազկատարած, կ'աղօթէր քրիստոնեայ բանակի յաջողութեան համար:

Պարսիկ բանակը պարտուած հեռացաւ⁽¹¹⁾: Իսկ հայ աշխարհի մէջ այնքան տրիւն, արցունք և աւերի գլխաւոր պատասխանատուն, Մերուստան Արծրունի, բռնուելով սպանուեցաւ:

Մերուստանի ե՞րբ, ո՞ւր և որո՞ւ ձեռքով սպանուելու պատմութիւնը բոլորովին տարբեր կը նկարագրեն իօրենացի և Փաւստոս:

Խորենացին, Զիրաւի պատերազմին:

Մինչ Փաւստոս կը յետաձգէ տարիններով, Պապ թագաւորէն վերջ, անոր յաջորդ Վարդգաթ թագաւորէն ալ վերջ, Ներսէսի և Մուշեղի մահէն շատ վերջ: Մանուէլ Մամիկոնեանն է, որ Պարսիկ թագաւորի թոյլտուութեամբ և օժանդակութեամբ Հայաստան վերադառնալէն վերջ, կը պատերազմի Մերուստանի հետ, ուր դաւաճանը կը յաղթուի և կը սպանուի: Ինչո՞ւ Փաւստոս այսքան կ'ուշացնէ Մերուստանի պատիժը: Արդեօք Մանուէլը աւելի՞ կը սիրէր քան Մուշեղ, և ուզեր է իր երկու սիրածներէն քիչ մը աւելի, ասորժածին տալ հրէջը պատժելու վրէժխնդրական պատիւը:

Մենք աւելի հաւանական գտանք իօրենացիի պատմածը: Եւ որովհետեւ Մերուստանի մահապատիժին նկարագրութիւնը եր-

(10) Ammianus, XXVII, 12, 16, 17:

(11) Փաւստոս, Ե. 4: Խորենացի, Գ. 37:

(9) Ammianus, XXVII, 12, 4:

զիծական շեշտ մը ունի — հազուադիւս
բան հայ հին մատենագիրներու մօտ — ա-
ւելորդ չենք համարիր կրկնել:

Պատերազմի մէջ Մերութանի ձին վի-
րաւորուելով ան չկրցաւ արագօրէն փա-
խուստ տալ: Սմբատ Բագրատունի անոր
ետեւէն հասաւ, կոտորեց հետը գտնուող
զինուորները և Մերութանը ձերբակալեց
կողայովտի եղէզնուտի ափին: Ի սկզբան
Սմբատ կ'ուզէր անօրէնը տանիլ յաղթական
բանակի հրամանատարութեան մօտ, բայց
վախնալով որ ներսէս կաթողիկոս կրնայ
միջամտել և ազատել Մերութանը, որսչեց
տեղն ու տեղին հաշիւը մաքրել:

Սմբատ տեսաւ խուճի մը վրանարնակ-
ներ, որոնք կրակ վառած են, միս խոր-
վելու՝ երկաթէ շամփուրով: Իշխանը շամ-
փուր մը վերցնելով տաքցուց և բոլորեց
այդ պսակի ձեւով: Յետոյ կրակի մէջ կար-
մըրցնելով, մօտեցաւ դաւաճանին և ըսաւ.
«Քեզ կը պսակեմ, Մերութան, որովհետեւ
կը փափաքէիր Հայոց թագաւոր ըլլալ, և իմ
հայրենի իշխանութեան կարգով պարտքս է
պսակել քեզ»: Ու շիկացած երկաթը Մե-
րութանի գլխուն անցուց մինչև անոր մեռ-
ելուն:

Այսպիսով, անգամ մըն ալ Բիւզան-
դական հեղինակութիւնը կը հաստատուէր
Հայաստանի մէջ: Ներսէս կաթողիկոս, նա-
մանաւանդ Մուշեղ Մամիկոնեան, աւելի
քան իր հայրը Վասակ, որուն չարաչար
սպանման վրէժն ալ կրկնակի գրգիռ էր
զաւկին, այդ հեղինակութիւնը ամրացնե-
լու տենդագին աշխատանքին պիտի լծուէին:

ՀՐԱՆԴ. Բ. ԱՐՄԷՆ

Շարունակ (21)

ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԵՐԻՍԻԱՆ

ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ

ՀԱՅ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆԵՐ

17

ԵՐԱԺԵՏԱՊԵՏ ԳՐԻԳՈՐԻՍ

Իջնադարի հայ երաժշտական
արուեստի պատմութեան մէջ իր
ուրոյն էջն ունի նաև Գրիգորիս
երաժշտապետը, որի մասին յիշատակում
է «յոյժ մեղապարտ» գրիչ Սալատուրը,
1247 թուին Դրագարկի մենաստանում
գրած «նարեկօում և խնդրում է. Ե. . .
Մեղաց թողութիւն հայցեցէ՛ք . . . Գրի-
գորիսի երաժշտապետի». «Ի ՈՂԶ (696 +
551 = 1247) թուականին հայոց . . . գրե-
ցաւ սա (նարեկ) ի հռչակաւոր մեծ անա-
պատիս, զոր Դրագարկ վերաձայնի . . . ի
հայրապետութեանն տեառն Կոստանդեա և
ի բարեպաշտ թագաւորութեանն Հեթոյ և
աստուածասէր իշխանաց իշխանին Կոս-
տանդեա . . . Գրեցաւ ձեռամբ իմոյ Սալա-
տուրոյ՝ փցուն գրչի, սուտանուն կրօնաւորի
և յոյժ մեղապարտի: Աստանաւոր աղաչեմ
զամենեանեան, մեղաց թողութիւն հայցե-
ցէ՛ք . . . և ի Գրիգորիսի երաժշտապետի»:

13րդ դարի այս վաստակաւոր երաժշ-
տապետի ստեղծագործութեան գլխաւոր
կենտրոնն է հանդիսանում Դրագարկի պատ-
մական վանքը, ուր նա ձայնագրում է և
գրի առնում հոգեւոր երգեր և աւանդ թող-
նում ապագայ սերունդներին:

Իր ստեղծագործութիւնների մէջ նա
երևան է գալիս որպէս վարպետ երաժիշտ
և իր դարաշրջանում փայլում է իր ինք-
նատիպ և ուրոյն երաժշտութեամբ և ա-
ռանձնայատուկ ոճով:

Հայ եկեղեցական երաժշտութեան մէջ
նրա ինքնուրոյն արտայայտութիւններից
մէկը, ձեռագիր յիշատակարանի վկայու-
թեամբ, իր արուեստի անմիջականութիւնն
է ու խորութիւնը, թերևս այդ երեսյովով
էլ պիտի բացատրել, որ 13րդ դարի հայ
երաժշտութեան պատմութեան մէջ նա հըռ-